

Nederland en het water

Rondwandeling Holterberg

- **Periode:** jaren nu-1733u
- **Startpunt:** jaar 2010 (tegenover Albert Heijn in het centrum van Holten)
- **Lengte:** 9,3 km

Gebruiksaanwijzing

- De nummers in deze beschrijving verwijzen naar de jaartallen op de paaltjes.
- De letters verwijzen naar de betreffende zijde van de informatiekubus: R = regionale gebeurtenissen; N = Nederland; E = Europa; W = overige werelddelen.
- Scan onderweg QR-codes voor filmpjes e.d.
- Vanaf jaarpaal 1752 volg je de routebeschrijving naar het startpunt.

Bewegwijzering

Wit-paarse bordjes geven de looprichting aan. De bordjes zijn vaak bevestigd aan lantaarn- en straatnaampalen.

Podcast

Tip! Beluister voor je op pad gaat de podcast bij deze rondwandeling. Dan krijg je in het kort te horen wat er in deze periode gaande is. Dat maakt het gemakkelijker om gebeurtenissen die je onderweg tegen komt in die tijd te plaatsen. De podcast staat op de website van het Wereldtijdpad: zie pagina van deze rondwandeling.

[Tijd van rondwandeling Holterberg](#)

Intro

Dit is de enige plek waar mensen kunnen leven. In principe zijn we landdrotten, maar we kunnen niet zonder water. Zonder water geen leven. Niet voor niets kennen we veel spreekwoorden en gezegden waarin het om water draait.

- Het hoofd boven water houden.
- Het water komt aan de lippen.
- Hij komt weer boven water.
- Hij is verdronken eer hij water gezien heeft.

Water kan namelijk ook levensbedreigend zijn!
We zullen er op deze themawandeling regelmatig tegen aan lopen.

Hoe dan ook, wij Nederlanders hebben wat met water.
We hebben er profijt van en vechten er tegen. Al eeuwenlang!

Start in het centrum van Holten

Het centrale plein van Holten heet Smidsbelt. Het dankt zijn naam aan de smederij die hier vroeger op een verhoging (bult of belt) stond. Het Kulturhus was tot aan de fusie met Rijssen (2001) het gemeentehuis van Holten. Vroeger stond op deze plek o.a. een synagoge. In de huidige bakkerij/lunchroom bevond zich vroeger hotel-restaurant Holterman. Handelaren konden hier ooit overnachten en hun paarden wisselen.

2010 Kunstpaal

Sinds 2010 geeft de Stichting Wereldtijdpad elk jaar opdracht aan een jonge Overijsselse kunstenaar een sculptuur te maken, waaraan een kubus met informatie over belangrijke gebeurtenissen uit het betreffende jaar is bevestigd. De kunstpaal van 2010 is ontworpen door Hanneke Bloemen. Het kunstwerk is gemaakt van cortènstaal en verbeeldt het coulissenlandschap waar het Wereldtijdpad door heen loopt.

2009-N Eredivisie

De Wadden spelen vanaf 2009 in de 'eredivisie' van landschappen in de wereld (zie kubustekst). De

Wadden vormen een bijzonder gebied, omdat land en water er in elkaar lijken over te gaan.

Dit is ook het jaar waarin besloten is de dijken rond de Hedwigepolder in Zeeuws-Vlaanderen door te steken. Wat kan daar de reden van zijn? (Voor antwoorden, zie laatste pagina)

In 1667 werd het plan geopperd om de Waddeneilanden met dammen aan elkaar te verbinden en de zee er achter in te polderen. Waarom wilde men dat? En waarom zou het niet door zijn gegaan?

Mander – Molen van Bels

2007-R Waterkracht

In de hoge delen van ons land werd water eeuwenlang gebruikt bij het uitvoeren van zwaar arbeid: malen, zagen, papierfabricage. Ooit waren er honderden in gebruik. Hoeveel watermolens zijn er in Twente overgebleven?

Yellowstone National Park

2004-R Beschermd land

In 2004 jaar krijgt Nederland er een Nationaal Park bij. Welk?

In ons land is een nationaal park een aaneengesloten natuurgebied van tenminste 1000 hectare. Het bestaat uit natuurterreinen, meren en bossen, planten- en dierenleven met een bijzonder karakter. Verder zijn er goede mogelijkheden voor recreatief medegebruik.

Het Nationaal Park Veluwezoom (1930) was het eerste in Nederland. Vier jaar later kwam Nationaal Park De Hoge Veluwe erbij. Ons land telt nu 20 van dit soort parken. Het idee is uit de VS over komen waaien. Daar werd in 1872 's werelds eerste nationale park gesticht: het Yellowstone National Park.

De armen van deze nieuwe zeekering zijn samen bijna net zo lang als de Eiffeltoren!

Loop naar het station en steek vanaf het perron de spoorweg over naar millenniumpaal 2000.

1997-N Sluitstuk

Precies 44 jaar na de grote watersnoodramp van 1953 is ons land weer 'waterproof'. Voor zolang het duurt, want het klimaat verandert en het zeewater stijgt... Aan onze strijd tegen het water zal wel nooit een einde komen. Gelukkig hebben we daar al eeuwenlang ervaring mee.

Kruierend ijs

1993-N Vlucht voor het water

Tussen 1750 en 1860 stromen de Maas, de Waal en de Lek heel vaak over. De rivierbeddingen zijn ondiep geworden en raken hier en daar zelfs verstopt (er zijn dan nog geen kribben gebouwd om dat te voorkomen; dat gebeurt pas vanaf 1850). Daardoor kan het water niet snel wegstromen en in strenge winters veroorzaken op elkaar schuivende ijsschotsen grote schade aan de dijken. In januari 1809 breken veel rivierdijken door. Bijna 300 mensen verdrinken.

Daarmee vergeleken was er in 1993 niet veel aan de hand.

Oosterscheldedam

1986-N Huzarenstukje

Nederland tegen de zee beschermen en tegelijk de natuur achter de waterkering alle ruimte geven... Dat kost veel (€ 2,5 miljard), maar dan heb je ook wat! Meer dan tien jaar is er aan gebouwd. Het resultaat: 65 pijlers met daartussen schuiven die alleen bij zware storm worden neergelaten. Een knap staaltje waterbeheersing.

In 1986 krijgen we er een 12^e provincie bij (welke?). Want dat kunnen we ook goed: land uit water maken...

Oproer in Tubbergen

1971-R Veldslag

Ook met het land zijn we steeds bezig. Zo ook in Tubbergen, althans dat is de bedoeling... Het gaat om 10.000 hectare landbouwgrond. Die moet opnieuw worden ingedeeld. Het gaat 41 miljoen gulden kosten en zal 18 jaar duren. De Tubbergse boeren moeten zelf 14 miljoen bijdragen. Bij de stemming over het plan slaat de vlam in de pan. 120 man ME wordt met gier bestookt, stenen vliegen door de lucht. Er zijn vernielingen en er worden brandjes gesticht. Toch wordt het plan aangenomen, maar niet uitgevoerd...

Bij **ruilverkaveling** ruilen landeigenaren kavels met elkaar om er zo allemaal beter van te worden. Als de kavels bijvoorbeeld klein en versnipperd zijn, levert het voordeel op stukken land te ruilen en kleine stukken bij elkaar te voegen. De grotere kavels zijn namelijk gemakkelijker te bewerken. De herindeling heeft ook effect op het landschap, omdat vaak nieuwe sloten worden gegraven en nieuwe, rechte (!) wegen worden aangelegd

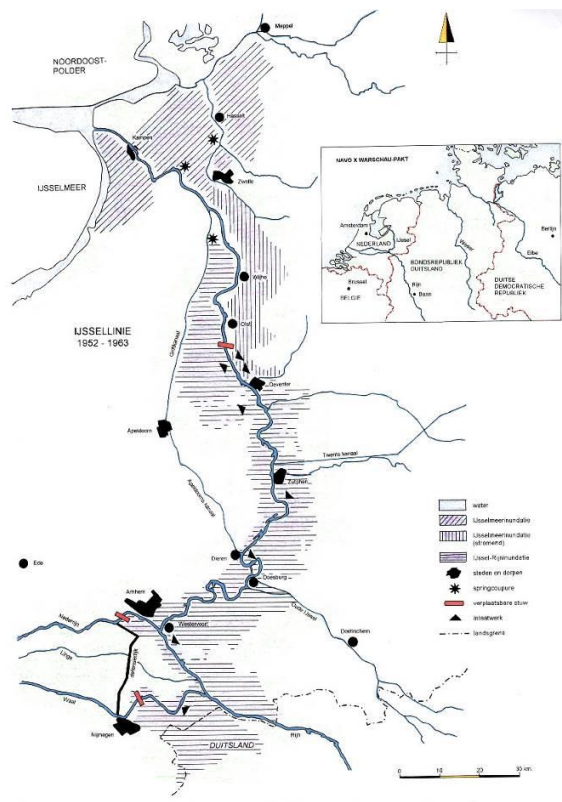

1967-N Hit

In 1967 brengt zanger Boudewijn de Groot een single uit. Het is één van zijn populairste liedjes. Later dit jaar krijgt hij in Slot Loevestein een gouden plaat. Waarom juist daar?

Slot Loevestein

IJssel linie

1962-R Verdedigingslinie

Rivieren zijn erg belangrijk voor ons land. Ze voeren vruchtbaar slib mee en zijn leveranciers van drinkwater en voedsel (vis). Verder zijn ze belangrijke transportwegen en vervulden ze tot 1962 zelfs een rol bij de verdediging van ons land.

Cubacrisis – Het begint met een poging van Cubaanse vluchtelingen uit de VS om Fidel Castro te verjagen. De operatie mislukt. Daarop plaatst de Sovjet-Unie atoomraketten op Cuba die gericht zijn op de Verenigde Staten. De Amerikaanse president Kennedy eist op zijn beurt dat Rusland de raketten verwijdert. Hij stelt tegen Cuba een zeeblokkade in om te voorkomen dat Russische schepen nog meer wapentuig zullen aanvoeren. De wereld houdt de adem in uit vrees voor een atoomoorlog. Na koortsachtige onderhandelingen krijgen de Sovjetschepen opdracht om te keren. De crisis is voorbij.

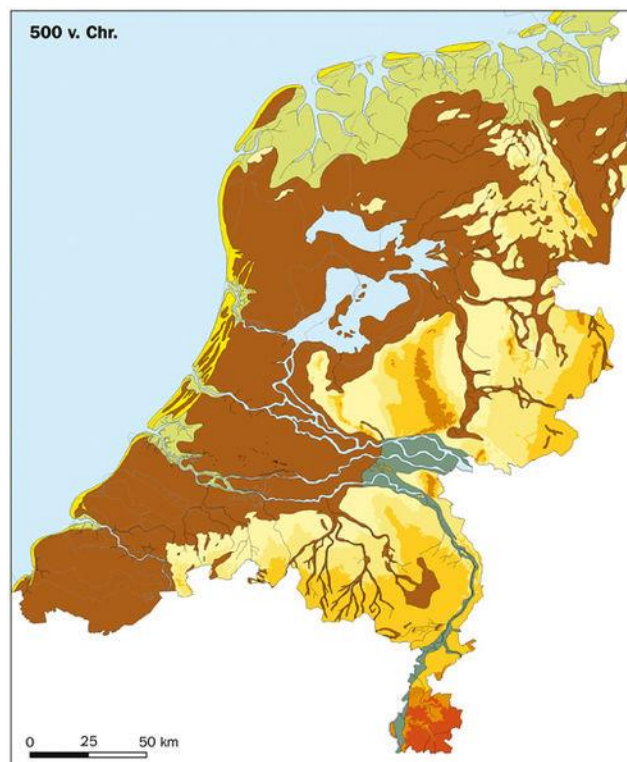
1953-N Ramp

Het gebeurt in de nacht van 31 januari op 1 februari. Ongekend hoge golven beuken op de Nederlandse kust. In Zeeland, Zuid-Holland en Noord-Brabant breken honderden dijken door. 72.000 mensen zijn dakloos. Meer dan 1800 mensen verdrinken. Dat mag nooit meer gebeuren. Er komt een plan... Welk?

Ons land heeft veel van dit soort rampen gekend. In de nacht van 18 op 19 november van het jaar 1421 bijvoorbeeld slaat de tweede Sint-Elizabethsvloed toe. In Zuid-Holland verdwijnt de Grote Waard, een groot met dijken omgeven gebied, in de golven. Het resultaat: de Biesbosch. De meest rampzalige stormvloed is de Allerheiligenvloed van 1570. De hele kust van Vlaanderen tot Noord-Duitsland staat blank. De Spaanse hertog Alva die hier een opstand probeert neer te slaan, schrijft aan zijn koning Filips II dat vijfzesde deel van Holland onder water staat. 20.000 mensen zijn verdronken. Er zijn tienduizenden daklozen. Complete veestapels zijn door het water verzwolgen en voedselvoorraden vernietigd.

De Grote Waard stroomt vol water

1942-R Vers land

Zo zag ons land er 2500 jaar geleden uit. Er is nog geen Waddenzee. De Waddeneilanden zitten nog aan het land vast. Zeeland is nog een aaneengesloten gebied. In het hart van de Lage Landen ligt het Flevomeer. In de eeuwen daarna brokkelt steeds meer land af door stormvloeden en door turfwinning. Het Flevomeer wordt Zuiderzee. Welk stuk wordt in 1942 terug gepakt?

Hendrik Marsman (1899-1940)

1936-N Dichter

Hij is geboren in Zeist en zal in de meidagen van 1940 om het leven komen als hij per boot naar Engeland probeert te vluchten. Zijn bekendste gedicht geeft een treffende typering van ons land. (het complete gedicht staat op de laatste pagina)

Op 24 oktober 1929 zijn de koersen op de aandelenbeurzen in elkaar geklapt. De periode daarna staat bekend als de Grote Crisis. Het zijn jaren van bittere armoede. Onze regering organiseert voor de duizenden werklozen werkgelegenheidsprojecten. In deze omgeving wordt met de hand (!) een 65-kilometer lang kanaal gegraven. Welk?

1931-R Waterleiding

Tegenwoordig vinden we het vanzelfsprekend dat er water uit de kraan komt. Rijssen mag dokter Stokkers dus best dankbaar zijn. 1931 staat trouwens bol van de noviteiten en primeurs...

Schipbeek bij Markelo

1926-R – Van je buren moet je het maar hebben
 Wateroverlast in Holten en Markeloërs naar de
 gevangenis... Hoezo goede, oude tijd!

1913-N Rondvaart

In 1913 komt niemand op het idee om rondvaarten
 door de Amsterdamse grachten te organiseren! Hoe
 zou dat nu komen?

1905-N Monumenten

In het geboortjaar van 'aap-noot-mies' wordt een
 voor die tijd verrassende kijk op het landschap
 gepresenteerd... 'Natuurmonumenten', je moet maar
 op het idee komen!

Wachten bij de 'boldootkar' op het legen van de poepemmers.

1900-R Stankoverlast

Vooruitgang in Deventer en Zwolle. Waar zouden de inwoners vóór 1900 hun afvalwater en ontlasting hebben gelaten?

Eeuwenlang worden afval en afvalwater letterlijk het raam uitgekieperd. Wat zal het in steden en dorpen hebben gestonken! Nu vinden we het vanzelfsprekend dat afval en afvalwater worden afgevoerd en verwerkt. Goed beschouwd zijn dat noviteiten van vrij recente datum.

Er was een tijd dat het water in de grachten als drinkwater dienst deed. Geen wonder dat men toen liever bier dan water dronk (ook kinderen). Bovendien was het veel gezonder!

In 2010 hebben de Verenigde Naties verklaard dat schoon water en sanitaire voorzieningen tot de **mensenrechten** behoren.

1897-N Offer

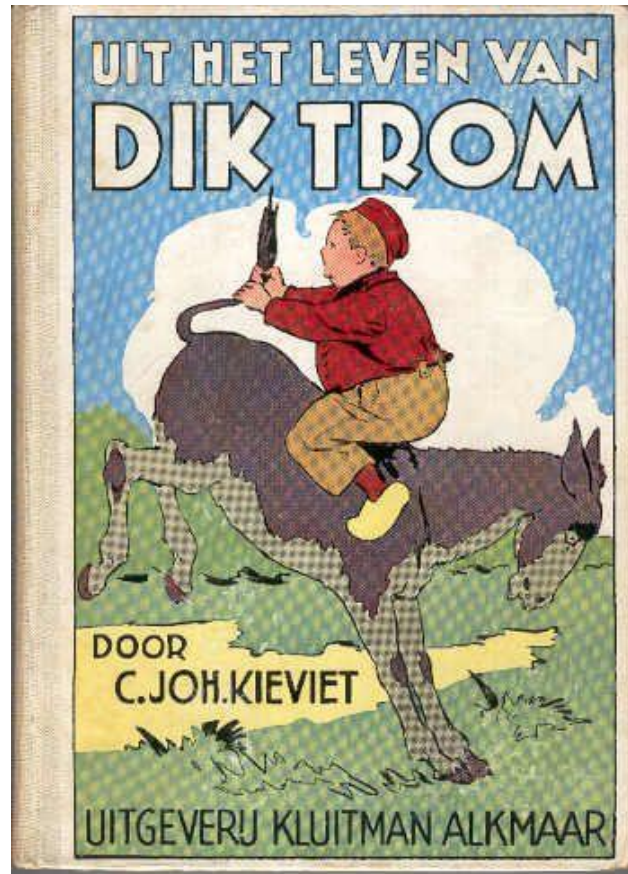
Eeuwenlang zijn er in ons land uitgestrekte, ontoegankelijke moerassen. In de loop van de tijd zijn de meeste drooggelegd, afgegraven (turf!) en in cultuur gebracht (landbouw).

Rond moerassen hangt vaak een geheimzinnige sfeer. Vroeger ging men er vanuit dat er geesten en goden woonden. Om die te bedanken of gunstig te stemmen werden soms mensenoffers gebracht.

Zo moet het meisje van Yde er ongeveer hebben uitgezien

Sommige slachtoffers zijn later als veenlijk terug gevonden, bijvoorbeeld in Yde (Drenthe).

1891-N Ambitieuus plan

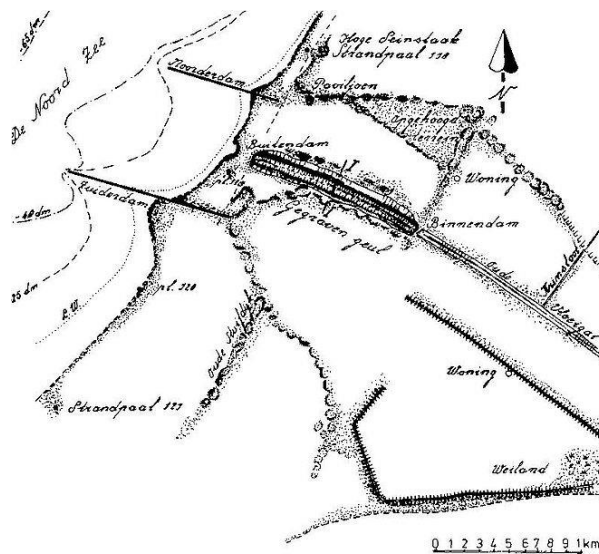
In het jaar dat ons land met Dik Trom kennis maakt, stelt de man naar wie later een Nederlandse stad zal worden genoemd, een zeer ambitieus plan op. Hij wil voor eens en altijd een einde maken aan de gevaren van de Zuiderzee. Niet iedereen is blij. Waarom?

Panorama Mesdag (Den Haag)

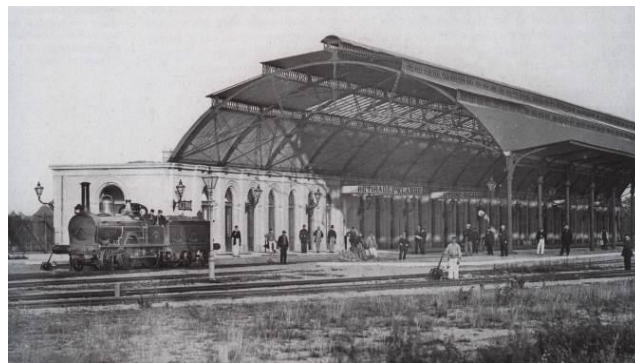
1881-N Ode aan de zee

Veel Nederlandse kunstenaars hebben zich laten inspireren door het water. Ze schilderden duizenden rivier- en zeegezichten. In Den Haag is vanaf 1881 een wel heel bijzonder schilderij te bewonderen: het is rond, 14 meter hoog, heeft een omtrek van 120 m en is een ode aan het kustgebied van Scheveningen. De naam?

1872-N Nieuwe toegangen naar zee

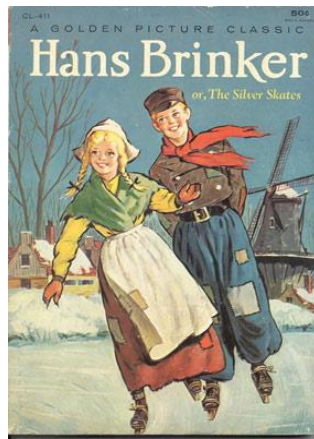
Voor een handelsnatie zijn goede toegangen naar zee natuurlijk van levensbelang. In de 19^e eeuw is Rotterdam al een belangrijke haven, maar de belangrijkste verbinding met zee, de Brielse Maas verzandt terwijl de schepen steeds groter worden. Dit jaar is de nieuwe zeeverbinding die dwars door de duinen is gegraven, klaar. Omdat de regering Rotterdam niet voor wil trekken, krijgt ook Amsterdam een nieuwe zeeverbinding: het Noordzeekanaal.

Station Zwolle

1864-R Held

In Zwolle komt in 1864 de eerste trein aan. En in Amerika komt een boek uit van Mary Dodge. Daarin speelt Hans Brinker, de zoon van een Haarlemse sluiswachter, een heldenrol. Hij ontdekt dat er water door de dijk sijpelt. Zonder aarzeling steekt hij zijn duim in het gat en behoedt het land zo voor een watersnoodramp!!!! Omdat veel Amerikanen geloven dat het om een waar gebeurd verhaal gaat, is later op verschillende plaatsen in ons land een beeld van de dappere Hans geplaatst. Ze vormen een toeristische trekpleister.

Het boek

Hans Brinker in Madurodam

1861-N Wonder

IJsschotsen hopen zich op. De inwoners van de Bommelerwaard beseffen het gevaar. Waar iedereen bang voor is, gebeurt, maar de wonderen zijn de wereld niet uit...

1852-N Malen

Onder zie je één van de drie grote stoomgemalen die het Haarlemmermeer hebben droog gemalen. Hoeveel tijd ging er mee heen?

Haarlemmermeer – Stoomgemaal Cruquius

Het Haarlemmermeer ontstond in de loop van de eeuwen als gevolg van turfwinning voor de inwoners van Haarlem (brandstofvoorziening). In de jaren daarna werd het meer steeds groter door afslag, omdat stevige dijken ontbraken. Bij storm kon het gigantisch spoken op het meer.

1845-R Einde van een tijdperk

Rond 1250 beginnen bewoners in Oost-Nederland afspraken te maken over het gezamenlijk beheer en gebruik van gemeenschappelijke grond rond hun buurtschap. Het afgebakende gebied heet marke (= grens of scheiding). Een marke staat onder leiding van een markerichter die er voor moet zorgen dat alle markegenoten zich aan de afgesproken regels houden. Waarom zou dit jaar worden besloten de marke van Holten op te heffen?

Opstand in de straten van Brussel

1830-R/1830-N Onafhankelijk

Hoe zou het toch komen dat mensen zich vaak zo sterk verbonden voelen met het dorp, de stad of het land waar ze geboren zijn?

Waarom wilden de Belgen van 'die Ollanders' af?

1823-R Waterrecht

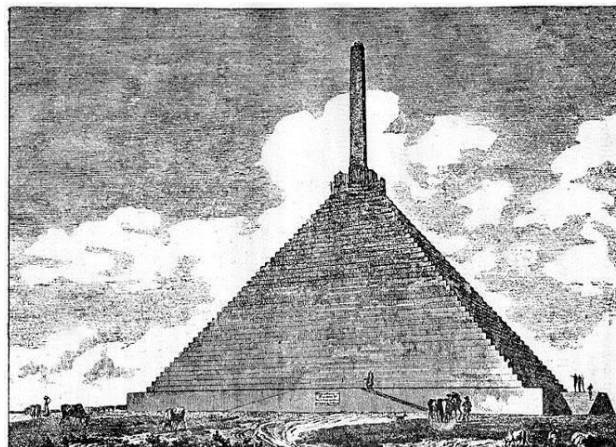
In deze tijd denken veel mensen dat je met behulp van water kunt bepalen of iemand schuldig is of niet.

1.	2.	3.	4.	EIGENAREN EN VRUCHTGEBRUikers.				10.	11.	INHOUDS-GROOT		
				5.	6.	7.	8.			12.	13.	14.
148				Bloemster	Geslacht	Wierden	Wierden	10	Wierden	0 01 55	0 01	0 01
146				Bruin	Wierden	Wierden	Wierden	10	Wierden	0 01 55	0 01	0 01
128												
124												
129												
127												
127				Geekhart	Wierden	Wierden	Wierden	10	Wierden	0 01 55	0 01	0 01
127				Bruin	Wierden	Wierden	Wierden	10	Wierden	0 01 55	0 01	0 01
127												
127												

Kadaster van eigenaren en vruchtgebruikers

1811-N Grondeigenaren

Ons land is bezet. Napoleon de baas. Hij brengt niet alleen narigheid over ons land, maar introduceert ook een paar nieuwtjes waarvan we tot op de dag van vandaag de voordelen ervaren. Welke zijn dat?

Piramide van Austerlitz.

1804-N Toppunt

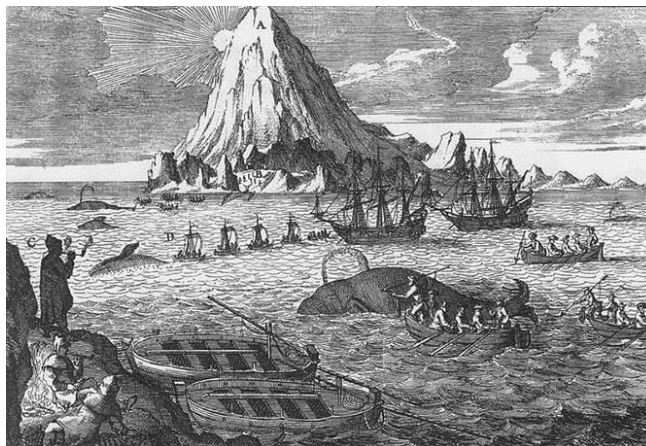
Een verrassend bouwwerk in ons tamelijk vlakke land. Het is in 27 dagen opgericht en is geïnspireerd op de Piramide van Cheops. (zie kubustekst)

1799-R Loop naar de pomp
Vanaf dit jaar kan dat ook in Rijssen!

1790-N Primeur
Met een nieuwe vorm van waterkracht de waterstand in de polder reguleren. Dat was tot voorkort nog niet vertoond in ons land. Een reden dus voor hoog bezoek al is het wat aan de late kant. Waar stond Neerlands eerste stoomgemaal?

Nederlandse walvisvaarders bij Groenland

1777-N Verbrijzeld
De zee is sinds mensenheugenis een rijke bron van voedsel, ook voor Nederlanders. Ze gaan er zelfs voor

naar de Noordelijke IJszee. Uiteraard is er in deze tijd nog geen actieschip van Greenpeace te zien. De elementen slaan zelf toe.

1768-N Zorgen

Het gaat niet goed bij Haarlem. Het Haarlemmermeer begint steeds meer een bedreiging voor de omgeving te vormen. Dat vraagt om maatregelen.

1752-R Exceptionele vangst

Niet alleen de zee, ook de rivieren vormen een belangrijke voedselbron. En wat doe je in 1752 als je een uitzonderlijke vangst aan de haak slaat?

Landdrost: bestuursambtenaar die een gebied bestuurt dat niet gemeentelijk is ingedeeld. Zo werd bijvoorbeeld de drost van Muiden door de burgemeesters van Amsterdam aangesteld. Hij had de taak de toegang tot de Vecht en de route vanuit het Gooi naar Amsterdam te bewaken.)

Einde van de themawandeling.

Verbindingsroute van de Jeurlinksweg naar Holten-centrum:

- Linksaf: Oude Deventerweg.
- Op rotonde rechts onder spoorwegviaduct door: Dorpsstraat.
- Op 2e rotonde rechtdoor: Dorpsstraat.

Einde rondwandeling.

Polderen

Typisch Nederlands begrip dat staat voor compromissen sluiten en samenwerken. Het gaat terug tot de middeleeuwen. Toen moesten boeren, edelen, stedelingen en overige burgers samenwerken om dijken te bouwen en zo droge voeten te houden. Dit was alleen mogelijk door, ongeacht afkomst of stand, samen te werken.

Antwoorden

2009a –Nederland en België hebben afgesproken dat de vaargeul van de Westerschelde naar Antwerpen wordt uitgediept. Dat gaat ten koste van de natuur in het gebied.

Ter compensatie zal daarom de Hedwigepolder aan de natuur worden teruggegeven. De polder zal weer deel gaan uitmaken van het Verdrongen Land van Saefthinghe. In de Tachtigjarige oorlog werden de zeedijken om dat gebied doorgestoken om te voorkomen dat de Spanjaarden Antwerpen zouden bezetten. Overigens tevergeefs. Het onder water zetten van de Hedwigepolder heeft tot felle protesten geleid. De tegenstanders begrijpen niet waarom land dat met zoveel zorg en moeite aan de zee is ontrukkt, zo maar weer terug gegeven wordt. Inderdaad staat het haaks op de Nederlandse traditie.

2009b - Waddenzee en Zuiderzee waren binnenzeeën die grote delen van Nederland bedreigden. Het inpolderingsplan ging niet door omdat het (toen) technisch onhaalbaar was.

1967 – Bij Slot Loevestein komen Maas en Waal bij elkaar. Ze gaan samen verder onder de naam Merwede.

1936 – Herinnering aan Holland (Hendrik Marsman)

Denkend aan Holland
zie ik breede rivieren
traag door oneindig
laagland gaan,
rijen ondenkbaar
ijle populieren
als hoge pluimen
aan den einder staan;
en in de geweldige
ruimte verzonken
de boerderijen
verspreid door het land,
boomgroepen, dorpen,
geknotte torens,
kerken en olmen
in een grootsch verband.
De lucht hangt er laag
en de zon wordt er langzaam
in grijze veelkleurige
dampen gesmoord,
en in alle gewesten
wordt de stem van het water
met zijn eeuwige rampen
gevreest en gehoord.

1900 - In de Middeleeuwen lopen in de steden goten door de straten waarin alle viezigheid wordt geloosd. Ze zijn op afstand te ruiken en vormen een bron van gezondheidsrisico's en ergernis. De eerste grote stad waar een gesloten riool wordt aangelegd, is Londen. Het is een gigantische project. De aanleg van het systeem met een lengte van ruim 22.000 kilometer begint in 1859. De grootschalige aanleg van riolering is eigenlijk een betrekkelijk nieuw verschijnsel. Tot in de jaren '30 van de vorige eeuw doen de inwoners van de meeste Nederlandse steden hun behoefte op een emmer. De poepemmers en beertonnen worden opgehaald, geleegd (meestal in de plaatselijke rivier) en gespoeld. In steden dienen grachten als open riool.

1891 – Vooral in de vissersplaatsen rond de Zuiderzee zoals Urk, Huizen en Harderwijk is veel verzet. De vissers zijn bang voor hun broodwinning als de Zuiderzee geen zout water meer bevat.

1830 – Als Napoleon verslagen en verbannen is, proberen de vroegere machthebbers de draad weer op te pakken. Maar in heel Europa groeit de weerstand tegen deze autoritaire regimes. Na de Julirevolutie van 1830 in Frankrijk komen ook de Polen in opstand tegen de Russen, de Italianen tegen de Oostenrijkers en de Ieren tegen de Engelsen. Ook koning Willem I heeft een autoritaire regeerstijl. In het bestuur en de hoge legerposten zijn de Belgen zwaar ondervertegenwoordigd, hoewel ze een groter deel van de bevolking en het leger uitmaken. De taaldwang

(Nederlands is de enige officiële taal) zorgt voor de nodige weerstand in het zuiden, waar niet alleen Wallonië Franssprekend is, maar ook de hogere bourgeoisie in Vlaanderen. De katholieken, die de meerderheid van de bevolking uitmaken, eisen vrijheid van onderwijs en godsdienst en de nieuwliberalen hebben bezwaren tegen de regeerstijl van Willem I. Dit alles leidt tot de Belgische afscheiding.

Je kunt het Wereldtjpad steunen
door voor € 5 donateur te worden
op www.wereldtjpad.nl

Colofon

© 2019 Stichting Wereldtjpad

Samenstelling: Floor Looy
Projectmanagement: IKOconsult, Almelo

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten van derden zo goed mogelijk te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De Stichting Wereldtjpad aanvaardt geen enkele aansprakelijkheid voor schade als gevolg van niet of onjuiste vermelding van gegevens in deze uitgave. U kunt eventuele opmerkingen schriftelijk of per mail doorgeven aan de stichting.